

Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri

The Fatih Periods Bookbindings in Vahid Pasha Manuscript Library

Yasin ÇAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Cilt Ana
Sanat Dalı, İstanbul/Türkiye

Assist. Prof., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Fine Arts, Department of Bookbin-
ding, İstanbul/Turkey

yasin.cakmak@msgsu.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-7902-0829

DOI: 10.47425/marifetname.vi.975837

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 29 Temmuz / July 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 10 Ekim / October 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Aralık / December 2021

Atıf | Cite as

Çakmak, Yasin. "Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri [The Fatih Peri-
ods Bookbindings in Vahid Pasha Manuscript Library]". Marifetname. 8/2 (Aralık/2021), s. 473-501.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>

mail: sifdergisi@gmail.com

Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri

Öz: İslâmiyet'in tarih sahnesine çıkması ve akabinde yaşanan fetihler neticesinde İslâm sanatına yeni bezeme unsurları girmiştir. Kâğıdın icadından sonra kitap üretimi çoğalmış ve tarih boyunca da farklı teknik ve usullerle tezyin edilmiştir. Türklerin İslâm ile tanışması Arap coğrafyasına Orta Asya birikimlerini taşımasına vesile olmuş ve devamında üretilen sanat eserlerini estetik bakımdan etkilemiştir. Uygur Türkleri ile başlayan Türk cilt sanatı, Arap ve İran coğrafyalarında birbirinden kıymetli eserlerin çıkmasına etki ederek tezyinatları her daim göz kamaştırıcı güzellikte olmuştur. 9. yüzyıldan 13. yüzyılın ortalarına kadar üretilen ciltler ekseriyetle geometrik veya rûmî bezemeli yapılmış akabinde bitkisel desenlere doğru geçiş yaşanmıştır. Anadolu Selçuklularından sonra Memlûk Devleti ile Karamanoğulları Beyliği Türk cilt sanatı birikimini devam ettirmiş ve ancak İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı cildi kendi üslubunu oluşturabilmiştir. Fatih Devri'nde yaşamış kudretli bir sanatkâr olan Baba Nakkaş'ın stilize ettiği çiçek motifleri devrin bezeme anlayışını etkileyerek kitap sanatlarında çokça tercih edilen süsleme unsuru olmuştur. 15. yüzyılda üretilen ciltlerin motifleri önceki devirlere nazaran farklı olduğu gibi tasarım şemaları, şemse biçimleri ve deri renkleri de yeni arayışların habercisi olmuştur. Cilt sanatı araştırmalarında ağırlıklı olarak 16. yüzyıl veya sonraki dönemlere ait eserler ele alınmakta ve önceki devirlere ait akademik ve sanatsal çalışmaların az bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu sahadaki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla kütüphanelerde araştırmalar yapılmış ve Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 3286 adet yazma eser ayrıntılı bir şekilde incelenerek Fatih Devri'ne ait altı adet cilt tespit edilmiştir. Ciltler; desen, kompozisyon ve teknik açıdan değerlendirilerek diğer müze ve kütüphanelerdeki örneklerle de karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Cilt Sanatı, Tezyinat, Fatih Devri, Baba Nakkaş, Vahid Paşa.

The Fatih Period Bookbindings in Vahid Pasha Manuscript Library

Abstract: As a result of the emergence of Islam on the stage of history and the subsequent conquests, new ornamental elements have entered the Islamic art. Turkish bookbinding art, which started with the Uyghur Turks, has always had a dazzling beauty by affecting the emergence of precious works in Arab and Iranian geographies. The bindings produced from the 9th to the middle of the 13th century were mostly made with geometric or rumi decorations and then there was a transition towards floral patterns. After the Anatolian Seljuks, the Mamluk State and the Karamanid Principality continued the accumulation of Turkish bookbinding art and only after the conquest of Istanbul, the Ottoman binding could create its own style. Floral motifs stylized by

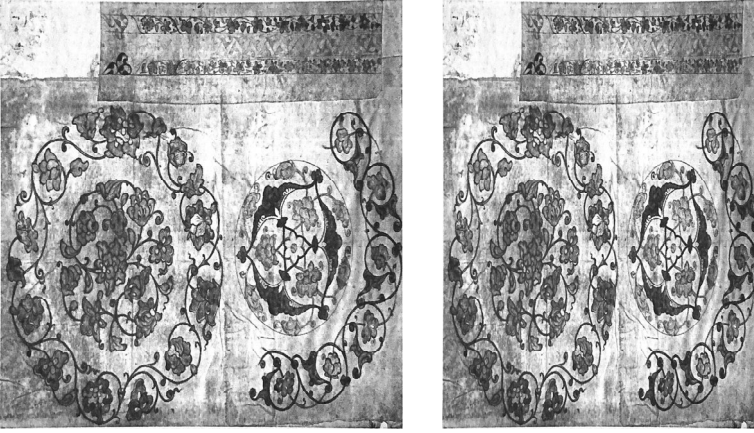
Baba Nakkaş a mighty artist who lived in the Fatih Era influenced the decoration understanding of the period and became a highly preferred decoration element in book arts. The motifs of the bindings produced in the 15th century were different from the previous periods as well as the design schemes shemse shapes and leather colors heralded new searches. Bookbinding studies mainly focus on works from the 16th century or later, and it has been observed that academic and artistic works from previous periods are rare. In order to contribute to the studies in this field, researches were carried out in libraries and 3286 manuscripts in the Vahid Pasha Manuscript Library were examined in detail and six bookbindings belonging to the Fatih Period were identified. Bookbindings design was evaluated in terms of composition and technique and compared with the examples in other museums and libraries.

Keywords: Turkish Bookbinding Art, Ornamentation, Fatih Period, Baba Nakkaş, Vahid Pasha.

Giriş

İslâm Devletleri tarih boyunca kitaba ayrı bir önem göstermiş ve devrin sultanları tarafından kurulan medrese ve kütüphanelerle birlikte ilmî faaliyetlerin önü açılmıştır. Türklerin İslâm olmasıyla birlikte Orta Asya menşeli sanat akımı başta Arap ve İran coğrafyasında etkisini göstermiş akabinde ise Anadolu'da devam etmiştir. Selçuklu Dönemi ciltlerinde sıklıkla geometrik bezemeler kullanılmış ve kap içleri de hem geometrik hem de rûmî motifi ile süslenmiştir. XIII. yüzyıldan sonra bitkisel desenler revaç olarak mimariden kitap sanatlarına kadar her alanda etkisini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadarki bir buçuk asırlık zaman diliminde üretilen ciltler Karamanoğulları Beyliği çatısı altında devam etmiştir. Fatih Devri'nde yaşamış olan Baba Nakkaş; dönemin önemli sanatkârlarından olmuş ve stilize çiçek motifleri her türden sanata eserine damgasını vurmuştur. Bu döneme kadarki ciltlerde şemse formu daire ya da daire etrafı dilimli olup tezyinatları yıldız geometrik veya geçme (örgü) geometrik desenlerle icra edilirken yerini bitkisel desenlere bırakmıştır.¹

¹ Fatih Devri ve Erken Osmanlı Dönemi ciltleriyle alakalı bilgi ve görsel için bk. Süheyl Ünver, "Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları", (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958); İsmet Binark, "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhip-

Resim 1. *Mecma'u'l-Acâ'ib* yazmasında Baba Nakkaşa'ya ithaf edilen bezeme unsurları, İÜK F. 1423, y.13a²

1. Fatih Devri Cilt Sanatı

leri”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü* 75 (Ocak 1969); Kemal Çığ, *Türk Kitap Kapları* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1971); Muin Memduh Tayanç, *Fatih ve Güzel Sanatlar*, (İstanbul: Kemal Matbaası, 1975); Julian Raby – Zeren Tanındı, *Turkish Book-binding In The 15th Century* (United Kingdom: Azimuth Edition Press, 1993); Habib İşmen, *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri*, (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, 1994); Seher Aşıcı, *Fatih Devri Tezhip Üslubu*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, 2007); Savaş Maraşlı, ”Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi”, *İstem* 9 (Aralık 2007); Fatma Zehra Oral, *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Ciltler*. (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Fazilet Dülger, *Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Yazmaları Cilt Örnekleri*. (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Seher Aşıcı, ”Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009); Hilal Kazan, ”XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi”, (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2010); Zeren Tanındı, ”Sultan II. Murad'ın Kitapları ve Portreleri”, *Sultan II. Murad ve Dönemi*, (Bursa: Gaye Kitapevi, 2015); Ahmet Taylan Uran, *Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Fatma Şeyma Boydak, ”Fatih Devri Cilt Sanatı”, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (Isparta, 12-15 Mayıs 2016), ed. Ümit Güneş, İstanbul: İlmî Etüdler Derneği Yayınları, 2016; Banu Yanık, *Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi*. (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Yasin Çakmak, ”Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Erken Osmanlı Dönemine Ait Cilt Örnekleri”, *İstem* 37 (Haziran 2021).

² Seher Aşıcı, ”Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009), 308.

Sultan II. Mehmed (1432-1481) ilme, musikiye ve sanata düşkün kıymetli bir padişah'tır.³ Şehzadeliği zamanında oluşturduğu zengin kütüphanesini ilk önce Edirne Sarayı'na, fetihten sonra da İstanbul'a taşımıştır.⁴ Devrinde Saray nakkaşhanesi kurdurarak birbirinden kıymetli sanat eserlerinin üretilmesine olanak sağlamıştır.⁵ Saray teşkilâtında çalışan mücellitlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte *Mubyiddin b. Beylivan* ile *Sinan* adlı mücellitlerin isimleri kayıtlarda geçmektedir.⁶

XV. yüzyılda siyasi ve ekonomik güçlenmenin neticesinde Osmanlı cildi kendine has bir kimlik kazanarak kendi üslubunu oluşturmuştur.⁷ Memlük, Timur, Karakoyunlu ve Akkoyunlular ile birlikte harmanlanan cilt sanatı birikimi Fatih devri ciltlerine de tesir etmiştir.⁸ Bu dönem ciltlerindeki şemse tasarımları beyzî biçimde yapılarak uçlarına muhtelif ölçülerde palmet formundaki salbekler eklenmiş⁹ ve genellikle şemse ve köşebent dandanları içe kıvrımlı olacak şekilde tatbik edilmiştir.¹⁰ Dandanların kesişim noktalarında yalın geometrik geçmelerin kullanılması da Fatih Devri ciltlerinde sıklıkla kullanılan tasarımlardan olmuştur.

Salbekler; geometrik örgü, palmet ya da boynuz şeklinde olup, zencerek tipolojileri ise Selçuklu cilt üslubunun etkisinde ilerlemiştir. Rûmî ve iri formdaki hatâyî motiflerinin yanında küçük ebatla yaprak ve bulut desenleri ile¹¹ Selçuklu dönemindeki münhaniler de yine bu dönemde karşımıza

³ Halil İnalçık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/405.

⁴ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 96.

⁵ Süheyl Ünver, "*Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*", (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958), 5.

⁶ Hilal Kazan, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi* (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2010), 187.

⁷ İsmet Binark, "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü* 36 (Ekim 1965), 990.

⁸ Oktay Aslanapa, "Osmanlı Devri Cild Sanatı", *Türkiyemiz* 38, 12.

⁹ Kemal Çiğ, *Türk Kitap Kapları* (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1971), 14.

¹⁰ Fatma Şeyma Boydak, "Fatih Devri Cild Sanatı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (Isparta, 12-15 Mayıs 2016), ed. Ümit Güneş, İstanbul: İlmî Etüdler Derneği Yayınları, 2016; 223-237.

¹¹ Fatma Çiçek Derman, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/66.

çıkan bir başka tezyini unsurdur.¹²

İlk olarak XV. yüzyılda Herat'ta görülen katı' tekniği¹³ Memlûk ciltlerinde uygulandıktan sonra Fatih Devri ciltlerine de tesir etmiştir. Deri kalınlığı Doğu'daki örneklere nazaran biraz daha tok kullanılmış ve çoğunlukla da iki renk ile iktifa edilmiştir.¹⁴ Bu döneme kadarki ciltlerde kullanılan deri renkleri kahverengi ve tonları iken; siyah, mor, kırmızı, mavi gibi muhtelif renklere de yer verilmiştir.¹⁵

Karakoyunlu ve Akkoyunlu sanatında görülen stilize hayvan tasvirli tasarımlar Fatih Dönemi kitap ciltlerinde de kullanılmıştır.¹⁶ Ayrıca; Timurlu mücellitlerin de bu dönemde Saray'a gelerek nakkaşhanede çalıştıkları ve tezyinî unsurların yanında lâke tekniğinin de İstanbul'da üretilen ciltlerde kullanılmaya başlaması bu zaman diliminde yaşanmıştır.¹⁷ "Feva'îd el-Gıyasiye" adlı eserin cildi lâke tekniği ile bezenen ilk örnek olarak kayıtlarda zikredilmektedir.¹⁸

Fatih Devri ciltlerinde dikkati çeken bir başka husus kitabın tamamını deri ile kaplamanın yanında kıymetli kumaşlarla da ciltlenmesidir. Bilhassa Sultan II. Mehmed'in şahsı için hazırlanan kitaplarda ekseriyetle kırmızı ve yeşil renkteki atlas ya da kadife kumaşlar kullanılmış ve kap kenarları, sırt ve sertab kısımları da deri şeritlerle çevrilmiştir.¹⁹ Bu tarzdaki ciltlerin çarkuşe tekniğinin de ilk örneklerinden olması kuvvetle muhtemeldir.

¹² Ayla Ersoy, "Fatih Devri Tezhipleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, ed. Osman Sak (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003), 265.

¹³ Gülbün Mesara, "Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 12/512.

¹⁴ Mine Esiner Özen, *Türk Cilt Sanatı* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 17.

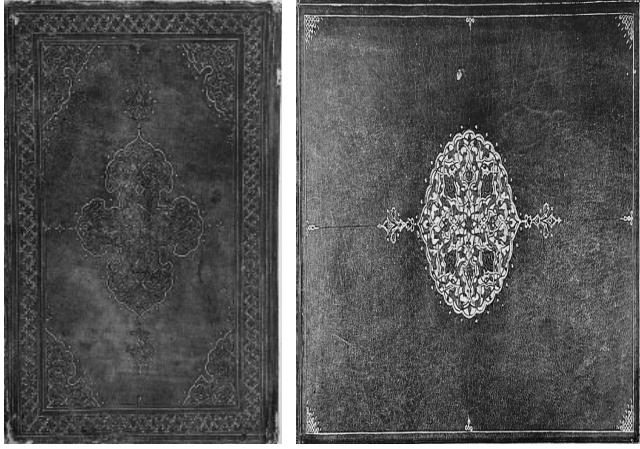
¹⁵ Ahmet Saim Arıtan, *Karamanoğulları Cild Sanatı*, 80.

¹⁶ Zeren Tanındı, *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu*, (İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2012), 12.

¹⁷ Nasser David Khalili vd., *Lacquer Of The Islamic Lands* (United Kingdom: Azimuth Editions and Oxford University Press, 1996), 232.

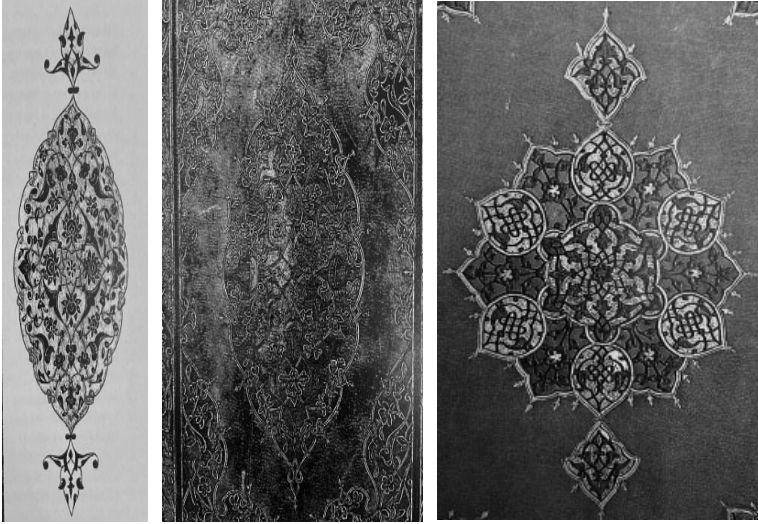
¹⁸ Züleyha Zor, "Türk-İslam Kitap Sanatında Lâke Cilt Tasarımları", *Osmanlıdan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 633.

¹⁹ Zeren Tanındı, "Türk Cild Sanatı (Kitap Kapları)", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı* (Ankara: Kültür Yayınları, İş-Türk Limited Şirketi, 1993), 424.

Resim 2. *Sultan II. Mehmed'in şahsi kütüphanesi için hazırlanan Süver ül-Ekalim adlı yazmanın cildi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, M.S.A.2830* ²⁰ (Solda)

Resim 3. *Sultan II. Mehmed'in şahsi kütüphanesi için hazırlanan Süver ül-Ekalim adlı yazmanın kap içi katı' bezemesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, M.S.A.2830* ²¹ (Sağda)

Resim 4. *Sultan II. Mehmed'in şahsi kütüphanesi için hazırlanan Hadis kita-*

²⁰ Julian Raby – Zeren Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century* (United Kingdom: Azimuth Edition Press, 1993), 134.

²¹ Raby – Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century*, 135.

bının cildindeki şemse bezemesi. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih 2571²²
(Solda)

Resim 5. *Sultan II. Mehmed'in şahsi kütüphanesi için hazırlanan yazmanın cildindeki şemse bezemesi. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Turhan Valide 234²³* (Ortada)

Resim 6. *Sultan II. Mehmed'in şahsi kütüphanesi için hazırlanan Gurerü'l-Ahkâm adlı yazmanın kap içi katı' bezemesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, M.S.A.1032²⁴* (Sağda)

2. Mehmed Emin Vahid Paşa ve Yazma Eser Kütüphanesi

Kendi ismi Mehmed, mahlası ise Vahid olan Mehmed Emin Vahid Paşa;²⁵ Kilis doğumludur ve tarihi meçhuldür.²⁶ Kaynaklarda şahsından bahsedilirken gururlu ve kibirli olduğu ifade edilse de birçok hünere haiz olduğu ve hayır hasenat için birikimini cömertçe sarf ettiği de zikredilmektedir.²⁷ Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı zamanını yaşadığı XIX. yüzyıl; siyasi, iktisadi ve askeri alanda gerilemelerin olduğu, toprak kayıplarının yaşandığı, aynı zamanda da kültür-sanat ve sosyolojik anlamda Batı etkisi altında kaldığı zaman dilimi olmuştur.²⁸ Mehmed Emin Vahid Paşa; böylesine zorlu bir dönemde kritik birçok bürokratik meselelerde vazifelendirilmiş ve hayatı boyunca başarılı sonuçlar elde etmiştir.²⁹ İki sene süre ile kaldığı Kütahya ilinde, hocaların ve talebelerin kitap bulmada yaşadığı zorlukları görünce burada kütüphane kurdurmak istemiş ve biriktirmiş olduğu nakdî gücünden bir kısmını sarf etmiştir. Devlet tarafından 1828 yılında Bosna valiliği için görevlendirilmiş ve bu vazifesine giderken yolda vefât etmiş-

²² Raby – Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century*, 63.

²³ Raby – Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century*, 157.

²⁴ Raby – Tanındı, *Turkish Bookbinding In The 15th Century*, 161.

²⁵ Ali Çelik, “Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi ve Temel İslâm Bilimleri ile İlgili Bazı Yazma Eserler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, (Mart, 2000), 16.

²⁶ Atilla Çetin, “Mehmed Emin Vahîd Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/468.

²⁷ Mustafa Eğilmez, “Tarihi Yönüyle Kütahya Mutasarrıfı Mehmed Emin Vahit Paşa”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, (Haziran, 2011), 3.

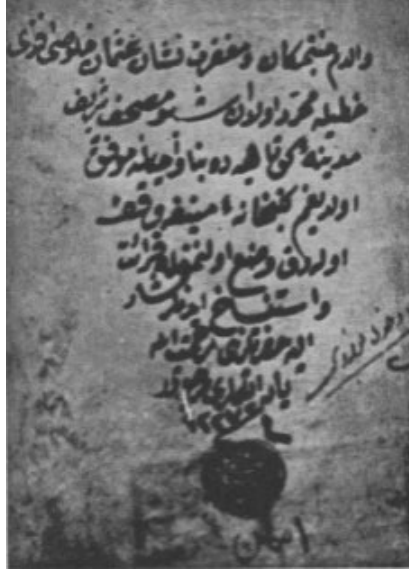
²⁸ Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (Güz, 2016), 51.

²⁹ Çetin, Mehmed Emin Vahîd Paşa, 468.

tir. Mehmed Emin Vahid Paşa bugün Çanakkale'nin Geyikli kasabasında medfundur.³⁰

Kütüphane için ilk çalışmalar 1809 senesinde başlamış ve iki yüz kadar yazma eser Yıldırım Bayezid Camii'nden getirilip Kütahya Ulucami'nin son cemaat yerindeki odaya taşınmıştır.³¹ Kitapların muhafazası için cuma günleri hariç diğer altı gün iki hâfız-ı kütüp vazifelendirilmiş ve gerekli talimatlara uyulması hususunda beyanat verilmiştir.³² Mehmed Emin Vahid Paşa; görevli bulunduğu yurt içi ve yurt dışındaki beldelerden kitap temin ederek kütüphanesine göndermiş ve koleksiyonunu sürekli zenginleştirmiştir.³³ Şahsına ait beş adet eseri bulunmakta olup kütüphanedeki mührü “*Vahid-i Asr Seyyid Mehmed*” şeklindedir.³⁴

Resim 7. Mehmed Emin Vahid Paşa'nın el yazması ve mübrü.

(Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Emin_Vahid_Pa%C5%9Fa)

³⁰ Çetin, Mehmed Emin Vahid Paşa, 468.

³¹ İsmail E. Erünsal, “Vahid Paşa Kütüphanesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/437.

³² Erünsal, “Vahid Paşa Kütüphanesi”, 42/437.

³³ Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 248.

³⁴ Çelik, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi ve Temel İslâm Bilimleri İle İlgili Bazı Yazma Eserler, 16.

Kütüphanedeki kitap sayısı civar beldelerden eklenen kitaplarla birlikte zaman içerisinde sayıca zenginleşmiş ve alan yetersiz kalınca bütün kitaplar Vali Nusret Bey tarafından 1932 senesinde Ulu caminin karşısındaki İmaret Mescidine taşınmıştır.³⁵ Günümüze kadar birkaç kez yer değiştiren kütüphane, 2015 senesinde Kütahya İl Özel İdaresi eski hizmet binasının tahsis edilmesiyle nihai olarak buraya nakledilmiş ve muhafaza altına alınmıştır.³⁶ Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi; bünyesinde barındırdığı ciltlerin tezyinat özellikleri açısından zengin koleksiyona sahiptir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi tezyinatına ait birçok eser bulunmakta olup Türkçe, Arapça ve Farsça el yazma eserlerin yanında matbu eserleri de ihtiva etmektedir. Konularına göre tasniflendiğinde Tarih, Edebiyat, Tasavvuf, Felsefe, Kelam, Akâid, Mahkeme sicilleri ve Arşiv belgelerinden mürekkeptir. Kütüphanede 3286 adet yazma, 11.153 adet ise matbu olmak üzere toplam 14.439 adet kitap mevcuttur.³⁷

Resim 8. Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesinin Kitabesi³⁸

Kütüphaneye ait kitabenin günümüz Türkçesiyle okunuşu şu şekildedir:

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1932, 129.*

³⁶ Eğilmez, Tarihi Yönüyle Kütahya Mutasarrıfı Mehmed Emin Vahit Paşa, 3.

³⁷ www.vahitpasa.yek.gov.tr, “Kütüphanemizin Tarihçesi” (Erişim tarihi: 16.05.2021).

³⁸ Semra Güler, “Kütahya Ulu Cami'nin Hüsn-i Hat Yazıları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 68 (Nisan 2021), 275.

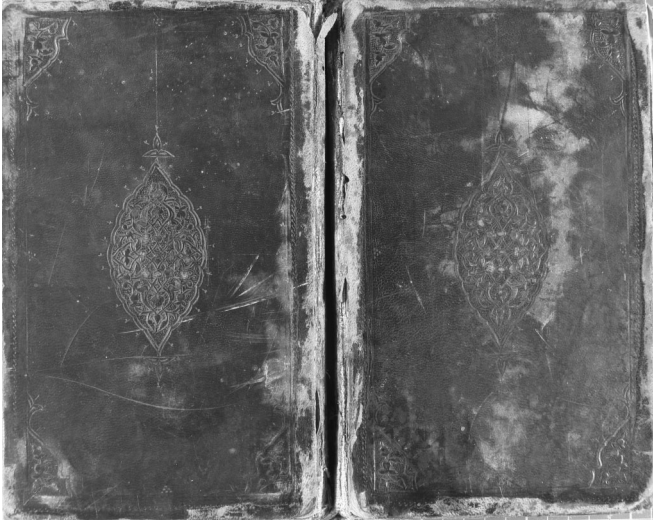

“Kâmûs-ı ‘ilm-i ‘irfân sâbık reis-i zî-şân
Yâni Vahîd-i devrân ‘allâme-i zamâne
Misbâh-ı dîn ü devlet-mişkât bezm-i re’fet
Dav’-ı sirâc himmet-i bir fâzıl-ı yegâne
Muhtâr-ı ‘âkılânın bürhân-ı fâzılânın
Kıldı o zât vâlâ dâru’l-kitâb inşâ
Koydı fûnûn-ı şitâ lutfetti tâlebâne
Tahrîr olundu ‘ayn-ı nizâmu’l-le’l târîh
Cûd Vahîd Efendi yaptı kitâbhâne (h.1227/m.1812)”³⁹

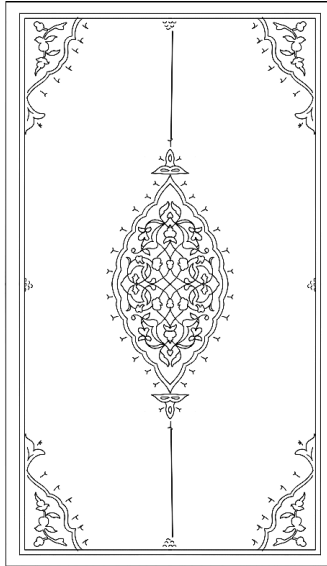
3. Katalog

Katalog No: 1 VHD 17 envanter numaralı ‘*Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t Te’vil*’ adlı eserdir (bk. resim 9). Müellifi ‘*Ebu Said Nasrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Kadi Beyzavi*’ olup müstensihî ‘*Ebu Yezid el-Devvani*’ olarak kayıtlara geçmiştir. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile kaleme alınmış ve h.846/m.1442-1443 yılına tarihlendirilmiştir. Konusu tefsir ile ilgilidir. Ölçüleri ise 23cm x 14cm’dir. Eserin cildi sağ ve sol kap- tan oluşmakta ve miklepsiz olup deri rengi koyu kahvedir. Cildin tezyi- natı aynı karakterdedir. Şemsesi beyzî formdadır ve 1/4 simetrideki rûmî ile hatayî motifleriyle tasarlanmıştır. Zeminde kalıp baskının tazyiğinden kaynaklanan siyahlaşma gözükmekte ve üzerlerinde beyaz renkte noktalar bulunmaktadır. Şemse dendanı çift kontürlü yapılmış ve ara kısımlarına da muhtelif çivilerle ufak münhaniler eklenmiştir. Salbek kısımları yalın palmet formundan oluşturulmuştur. Cildin köşebentleri şemse formuna benzemekte fakat farklı bir dendan tasarımı yer almaktadır. Desen olarak yalnızca hatayî kompozisyonuyla oluşturulmuş ve rûmî kullanılmamıştır. Köşebentlerin tepe bölümlerinde ise salbek formunun 1/2 simetrisi kul- lanılmıştır. Cildin zencerek kısmı ince ‘S’ çivilerinin ardışık vurulmasıyla çevrelenmiş ve soğuk bırakılmıştır.

³⁹ Uzunçarşılıoğlu, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, 129.

Resim 9. VHD 17 *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't Te'vil*'in cildi.

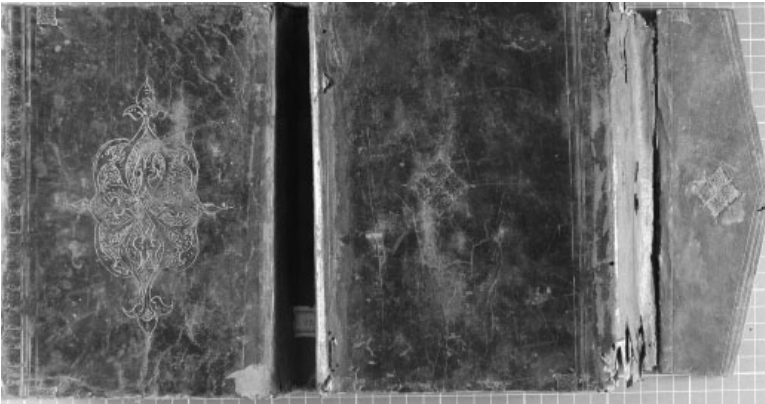

Çizim 1. VHD 17 *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't Te'vil*'in cilt şeması.

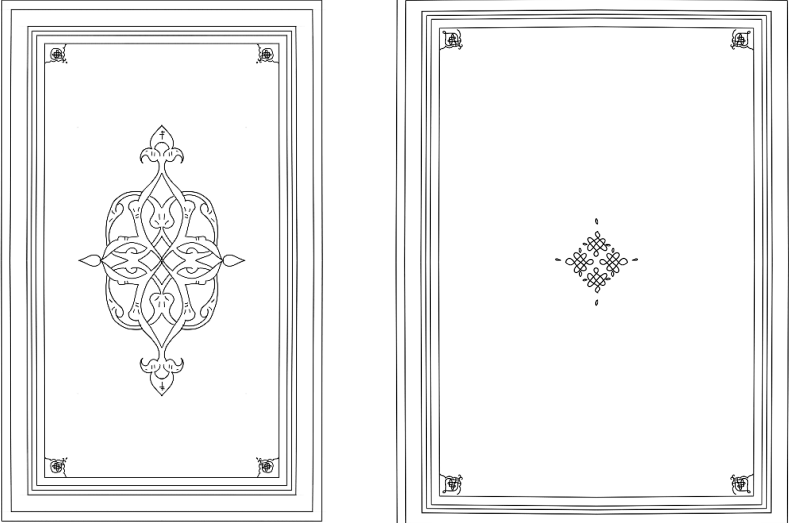
Katalog No: 2 VHD 29 envanter numaralı *‘İrşadü’s Sari li şerh Sahibi’l-Buhari’* adlı eserdir (bk. resim 10). Müellifi *‘Şihabüddin Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Mısrî’* olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile kaleme alınmış ve tarihi hakkında bilgi kayıtlarında geçmemektedir. Fakat tezeyinatı XV. yüzyıl ciltleriyle aynı karakterdedir.

Konusu hadis ile ilgilidir. Ölçüleri ise 20.5cm x 16cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta deri rengi ise koyu kahvedir. Kapların tezyinatları birbirlerinden farklı kurgulanmıştır. Sağ kabın şemsesi cildin büyük bir kısmını kaplayacak büyüklükte 1/4 simetrideki rûmî motifi ile tasarlanmıştır. Alt ve üst kısımlardaki palmet formu 1/2 simetride ve büyüğe yapılırken sağ ve sol kısımlardaki palmetler ise daha küçük ölçüde icra edilmiştir. Şemse motifini oluşturan çizgilerden hariç diğer yüzeylere nokta ve yay formundaki muhtelif çivilerle serbestçe vurulmuş ve zemin doldurularak motif ön plana çıkartılmıştır. Rûmî motifinin bazı kısımlarına da düz çizgiler atılmıştır. Desenin başlangıç ve bitiş noktalarındaki açıklıklar kalıp kullanılmadan demirden bir alet yardımıyla uygulandığına işaret etmektedir. Cildin köşebent tasarımında palmet formunun içine 1/2 simetrideki rûmî motifi yer almakta ve orta kısımlardaki boşluk da geçmelerle tezyin edilmiştir. Zaman içerisinde uğradığı tahribattan dolayı köşebentlerin yalnızca bir bölümü gözükmektedir. Sol kabın şemsesi, geçme (örgü) motifinin dört farklı simetride basılmasıyla oluşturulmuş ve soğuk bırakılmıştır. Sol kabın köşebentleri sağ kap ile aynı karakterde bezenmiştir. Mıklep şemsesindeki kompozisyon ise sağ ve sol kabın köşebendinde görülen motifin aynısı olup dört farklı simetride basılmasıyla meydana getirilmiştir. Kapların zencerekleri 1/2 simetrideki palmet ve geçmelerden oluşturulan desenin art arda basılmasıyla cildin dört yanını çevrelemiş ve kenarlarına da soğuk cetveller çekilmiştir.

Resim 10. VHD 29 *İrşadü's Sari li şerh Sahibi'l-Buhari'nin cildi.*

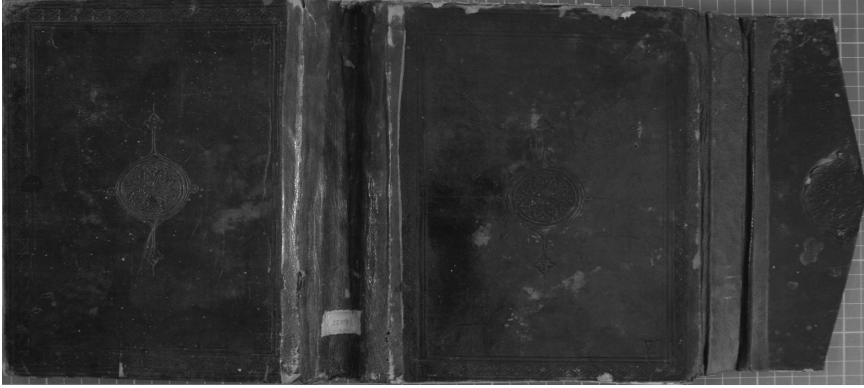
Çizim 2. VHD 29 İrşadü's Sari li şerh Sabibi'l-Buhari'nin sağ kap şemâsı (sol)

Çizim 3. VHD 29 İrşadü's Sari li şerh Sabibi'l-Buhari'nin sol kap şemâsı (sağ)

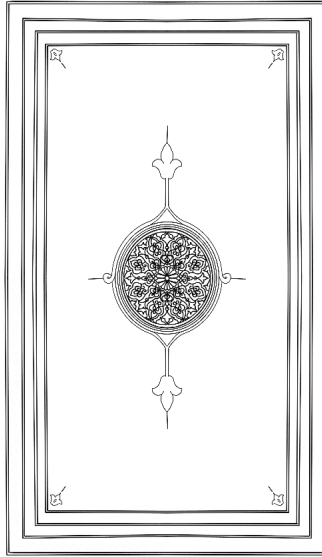
Katalog No: 3 VHD 1189 envanter numaralı '*el-Mülâhhas*' adlı eserdir (bk. resim 11). Müellifi '*Fahreddin er-Razi, Muhammed b. Ömer el-Hatib et-Teymi, Ebu Abdullah*' olup müstensih kaydı '*Hüseyin b. Ali*' olarak kayıtlara geçmiştir. Dili Arapça olan yazma, divani hattı ile kaleme alınmış ve h.615/m.1218/1219 yılına tarihlendirilmiştir. Cildin bezeme özelliği XV. yüzyıl ciltleriyle benzerlik göstermekte olup kitaba sonradan takıldığı kuvvetle ihtimaldir. Konusu mantık ile ilgilidir. Ölçüleri ise 24cm x 17cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta deri rengi ise koyu kahvedir. Gördüğü tamirattan dolayı sırt ve sertab kısımlarına bordo renkte deri eklenmiştir. Mıklebin tezyinatı sağ ve sol kaptan farklı olup süslemesi daha çok XVI. yüzyıl ciltlerindeki tezyinî özellikleri göstermekte ve gördüğü tamirattan dolayı değiştirildiği düşünülmektedir. Sağ ve sol kap şemsesi daire formundadır ve 1/8 simetride tasarlanmıştır. Bezemesi palmet biçimindeki rûmî motiflerinin ardışık tekrarlanmasıyla meydana getirilmiş ve soğuk bırakılmıştır. Şemse çevresine paralel çift sıra soğuk çizgi çekilmiş, sağ ve sol bölümlerde ise düğüm yapılmıştır. Salbekler palmet formunda olup kalıp baskı ile yapılmış ve soğuk bırakılmıştır. Şemse ve salbekler arasına belli mesafe bırakılıp çift sıra soğuk çizgi çekilmiştir. Salbek ve şemsenin kenarlarındaki düğüm yerlerine kısa ve düz çizgi eklenmiştir. Cildin

köşebentlerine tepe noktası şemseye bakacak şekilde birer palmet eklenerek uygulanmış ve soğuk bırakılmıştır. Zencereklere ise farklı tezyinata sahip palmet motifinin kalıp ile ardışık olacak biçimde basılmasıyla meydana getirilmiş, sağ ve sol kısımlarına da çift sıra soğuk çizgiler geçilmiştir.

Resim 11. *VHD 1189 el-Mülabbas'ın cildi.*

Çizim 4. *VHD 1189 el-Mülabbas'ın cilt şeması*

Katalog No: 4 1198 envanter numaralı '*Divan-ı Kelim*' adlı eserdir (bk. resim 12). Müellifi '*Kelim el-Hemedani, Ebu Talib*' olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili Farsça olan yazma, ta'lik hattı ile kaleme alınmış

ve tarihi hakkında bilgi kayıtlarda geçmemektedir. Fakat tezyinatına bakıldığında XV. yüzyıl ciltleriyle birebir aynı karakteri taşımaktadır. Konusu İran edebiyatı ile ilgilidir. Ölçüleri ise 23.5cm x 18cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta deri rengi ise siyahtır. Hem cildi hem de kap içi bezemeleri oldukça sanatlı icra edilmiştir. Gördüğü tamirattan dolayı sertab ve mıklebi farklıdır. Sağ ve sol kaptaki şemse beyzî biçimde ve dendanlı olup eşit aralıklarla içe kıvrımlı tasarlanmıştır. 1/4 simetrideki hatayî ve rûmî motifleriyle oluşturulmuş ve kalıp baskı ile uygulanmıştır. Köşebentleri dendanlı olup rûmî ve hatayî motifleri kullanılmıştır. Sağ ve sol köşedeki köşebentler birbirine degecek şekilde büyükçe tasarlanmıştır. Köşebentlerin üst taraflarına 1/2 simetrideki palmet motifi kullanılmış ve bezemeleri de şemsedeki desen ile aynı karakterdedir. Cildin sırt ve sertabına eklenen deri yüzünden zencereği görünmemektedir. Sağ ve sol kap içi bezemeleri şemse, köşebent ve salbeklerden oluşmakta ve katı' tekniğinde rûmî motifinden yapılmıştır (bk. resim 13-14). Şemsesi beyzî formda ve dendanlıdır. Tezyinatı 1/4 simetrideki rûmî motifi ile oluşturulmuş zemine ise altın sürülmüştür. Salbekleri 1/2 simetrideki palmet formundadır. Köşebentleri ise dendanlı olup içe kıvrımlı yapılmıştır. Tezyinatı da rûmî motifi ile oluşturulmuş ve zeminleri altınla renklendirilmiştir.

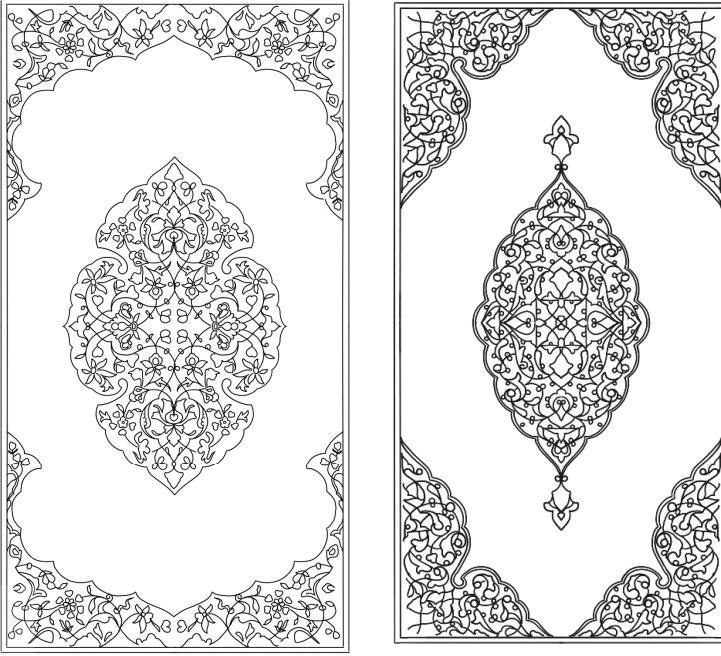
Resim 12. VHD 1198 *Divan-ı Kelim*'in cildi.

Resim 13. *VHD 1198 Divan-ı Kelim'in sağ kap içi.*

Resim 14. *VHD 1198 Divan-ı Kelim'in sol kap içi.*

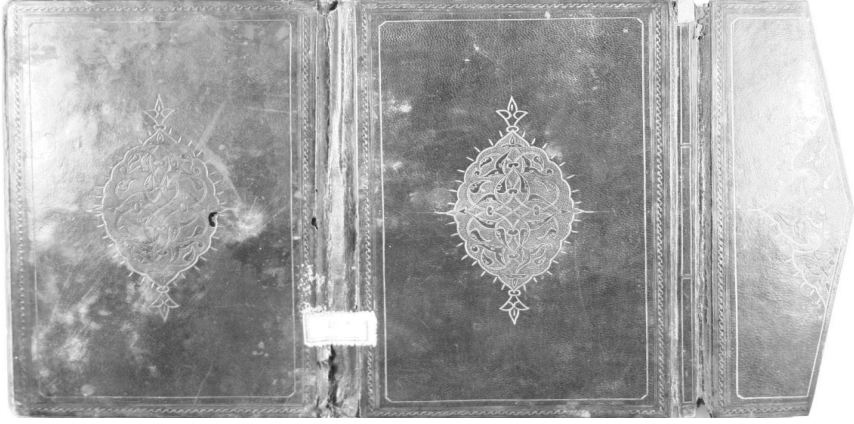
Çizim 5. VHD 1198 *Divan-ı Kelim'in cilt şeması (solda)*

Çizim 6. VHD 1198 *Divan-ı Kelim'in kap içi şeması (sağda)*

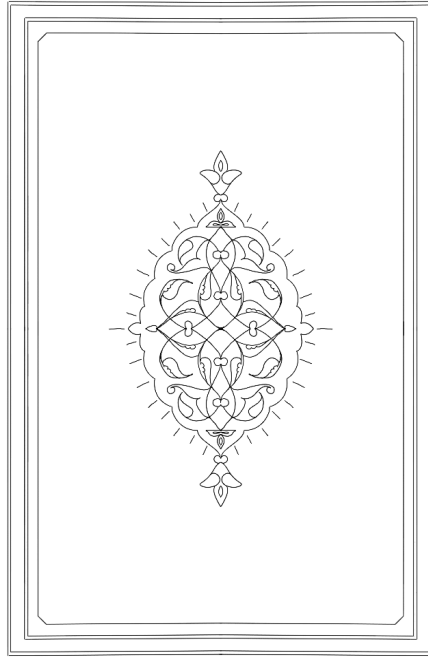
Katalog No: 5 1527 envanter numaralı ‘*Şerhu Eşkali't Te'sis*’ adlı eserdir (bk. resim 15). Müellifi ‘*Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Haseni*’ olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili Arapça olan yazma, ta’lik hattı ile kaleme alınmış ve tarihi hakkında bilgi kayıtlarda geçmemektedir. Fakat tezyinatına bakıldığında XV. yüzyıl ciltleriyle aynı karakteri taşımaktadır. Konusu matematik-geometri ile ilgilidir. Ölçüleri ise 12.5cm x 18.5cm’dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta deri rengi ise koyu kahvedir. Cildin tezyinatı aynı karakterdedir ve durumu iyi vaziyettedir. Sağ ve sol kap şemsesi ovale yakın beyzî formda olup dendanlıdır. Tezyinatı 1/4 simetrideki rûmî motifile tasarlanmış ve kalıp baskı ile tatbik edilmiştir. Sağ kabın şemse içi soğuk bırakılmış, dendanları ve salbeklerine altın cetvel çekilmiştir. Sol kap şemsesinde ise rûmî deseninden hariç diğer alanlar altın ile renklendirilmiş ve sağ kap şemsesindeki gibi dendanları ve salbekleri altınla kontürlenmiştir. Mıklep şemsesi, sağ ve sol kaptan farklı olup dendanlı ve içe kıvrımlı olarak tasarlanmıştır. Şemse dendanları atınla kontürlenmiş ve aralarına da altınla kısa ve düz çizgiler eklenmiştir. Mıkle-

bin formundan dolayı şemsenin 1/2'lik kısmı görünmekte ve tezyinatının da 1/4 simetrideki rûmî kompozisyonuyla oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Cildin etrafını ince 'S' zencerek çevrelemekte olup sağ ve sol kısımlarına da çift sıra kalın ve ince çizgiler çekilip soğuk bırakılmıştır. İç cetvelin bittiği yere de altınla ince tek çizgi geçilmiştir.

Resim 15. VHD 1527 Şerhu Eşkali't Te'sis'in cildi

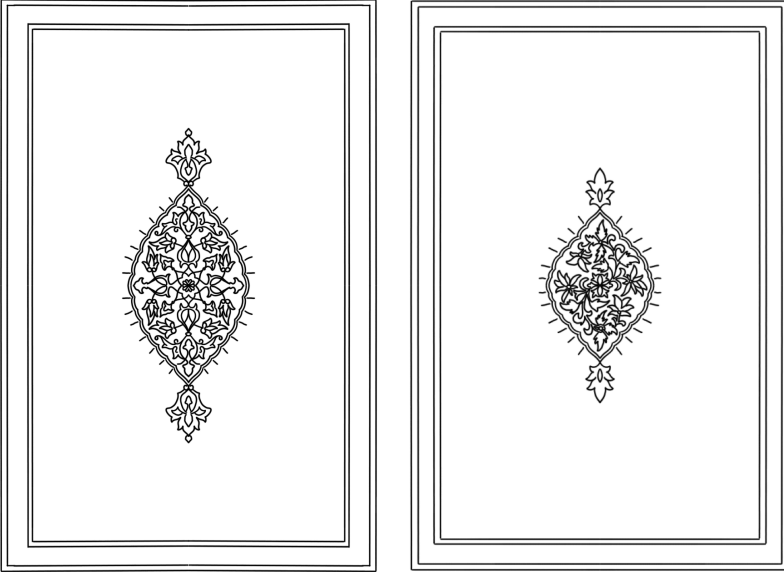
Çizim 7. VHD 1527 Şerhu Eşkali't Te'sis'in cilt şeması

Katalog No: 6 1689 envanter numaralı '*Haşiye ale'l-Keşşaf*' adlı eserdir (bk. resim 16). Müellifi '*Ebü'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi ez-Zemaşeri*' olup müstensih kaydı bulunmamaktadır. Dili Arapça olan yazma, nesih hattı ile kaleme alınmış ve tarihi h.799/m.1396-1397 yılına tarihlendirilmektedir. Konusu tefsir ile ilgilidir. Ölçüleri ise 25.5cm x 19cm'dir. Eserin cildi sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşmakta deri rengi ise koyu kahvedir. Gördüğü tamirattan dolayı kap kenarlarına, sertab ve mıklebine siyah renkte deri eklenmiştir. Sağ ve sol kabın tezyinatı farklıdır. Sağ kap şemsesi beyzî ve dendanlı olup sol kap şemsesine göre büyükçedir. Tezyinatı 1/4 simetrideki rûmî ve hatayî motifleri ile tasarlanmıştır. Kompozisyonun merkez noktası sekiz köşeli yıldız temeli üzerine kurgulanmış ve desenin çıkış noktasını oluşturmuştur. Şemse dendanları çift sıra geçilmiş ve aralara da altınla kısa ve düz çizgiler eklenmiştir. Salbekler palmet formunda olup 1/2 simetride tasarlanmıştır. Sol kap şemsesi ise ovale yakın beyzî formda olup dendanlıdır. Sağ kap şemsesinden küçük ölçüde tasarlanmış ve tezyinatı 1/2 simetrideki hatayî kompozisyonuyla oluşturulmuştur. Şemse dendanları sağ kap şemsesindeki gibi çift sıra geçilmiş ve aralara da altınla kısa ve düz çizgiler eklenmiştir. Salbekleri 1/2 simetrideki palmet formundadır. Cildin zencereği yalnızca sağ kabın sol, alt ve üst kısmında gözükmektedir. Dendanlı ve geometrik örgülü forma sahip birim elemanın kalıp ile ardışık olacak şekilde art arda basılmasıyla meydana getirilmiş, sağ ve sol kısımlarına da çift sıra soğuk çizgiler geçilmiştir.

Resim 16. VHD 1689 *Haşiye ale'l-Keşşaf*'ın cildi

Çizim 8. VHD 1689 *Haşiye ale'l-Keşşaf*'ın sağ kap şemâsı (solda)

Çizim 9. VHD 1689 *Haşiye ale'l-Keşşaf*'ın sol kap şemâsı (sağda)

4. Değerlendirme

Katalog bölümünde incelenen 5 adet Arapça ve 1 adet Farsça yazma eser ciltleri Fatih Devri'ne ait olup dönemin diğer sanatlarındaki tezyinî unsurlarla da benzerlik göstermektedir. Yazma eserlerin hatları sanat değeri taşımamakta ve yalnızca istinsah niyetiyle kaleme alınmıştır. Ciltlerde keçi derisi kullanılmış ve renkleri de kahverengi ve siyahın tonlarından oluşmaktadır.

VHD 17, VHD 1189, VHD 1689 envanter numaralı üç adet cildin tarih bilgisi kayıtlarda yer almakta iken, VHD 29, VHD 1198, VHD 1527 envanter numaralı üç adet cildin ise tarih bilgisi bulunmamaktadır. Tarih kaydı olmayan ciltlerin tezyinî özelliklerine bakılıp Fatih Devri ciltleriyle benzerlik ihtiva ettiklerinden dolayı kataloğa dâhil edilmiştir.

Katalogdaki en erken tarihli cilt m.1218/1219 yılına ait VHD 1189 envanter numaralı eser olup en geç tarihli ise m.1442/1443 tarihli VHD 17 envanter numaralı cildir. Fakat VHD 1189 için verilen m.1218/1219 yılı, cildin bezemesi ile uyuşmamakta ve cildin bağlı bulunduğu aslı kitaptan sökülüp sonradan istinsah edilen başka bir kitaba takıldığı kuvvetle muhtemeldir.

VHD 17, VHD 29'un sağ kap şemsesi ve mıklep şemsesi, VHD 1189 ve VHD 1527 envanter numaralı dört adet cildin bezemesi rûmî motiflerinden oluşmaktadır. VHD 1198 ile VHD 1689'un sağ kap şemsesi rûmî ve hatayî kompozisyonuyla tasarlanmıştır. VHD 1689'un sol kap şemsesi yalnızca hatayî motiflerle oluşturulmuştur. VHD 29'un sol kap şemsesi ise geometrik geçmelerden yapılmıştır.

VHD 1198 envanter numaralı cildin kap içi bezemesi katı' tekniğinde yapılmış olup katalogdaki tek eserdir.

VHD 1198 envanter numaralı eserin cildi ve kap içi ile VHD 1527 envanter numaralı cildin mıklep şemsesi dendanları içe kıvrımlı olarak yapılmıştır.

VHD 29, VHD 1189, VHD 1198, VHD 1527 ve VHD 1689 envanter numaralı ciltler sağ kap, sol kap ve mıklepten oluşurken, VHD 17 envanter numaralı cildin mıklebi bulunmamaktadır.

VHD 1527 envanter numaralı cildin sağ kap, sol kap ve mıklebi özgün kalmışken, VHD 29, VHD 1189, VHD 1198 ve VHD 1689 envanter numaralı dört adet cildin mıklepleri yapılan tamirattan dolayı sağ ve sol kap ile farklı tezyinata sahiptirler.

VHD 29 envanter numaralı cildin sağ kap, sol kap ve mıklebi farklı karakterde bezenmiştir. VHD 1189 ve VHD 1198 envanter numaralı iki adet cildin sağ ve sol kabı aynı, mıklebi ise farklı tezyin edilmiştir. VHD 1689 envanter numaralı cildin sağ ve sol kapları farklı tasarlanmıştır. VHD 17 ve VHD 1527 iki adet cildin ise süslemeleri aynı karakterdedir.

VHD 17, VHD 29, VHD 1189, VHD 1527 ve VHD 1689 envanter numaralı dört adet cildin şemse tasarımları beyzî ve dilimli halde yer alırken, VHD 1189 envanter numaralı bir adet cildin şemse tasarımı daire formunda yapılmıştır. VHD 29'un şemsesi ise herhangi bir form içerisinde yer almadan yalnızca motifin kendisi şemse olmuştur.

VHD 17, VHD 29, VHD 1189, VHD 1527 ve VHD 1689 envanter numaralı beş adet ciltte salbek bulunurken, VHD 1198 envanter numaralı bir adet ciltte salbek bulunmamaktadır.

VHD 17, VHD 29 ve VHD 1189 envanter numaralı üç adet ciltte köşebent yer alırken, VHD 1198, VHD 1527 ve VHD 1689 envanter numaralı üç adet ciltte ise köşebent bulunmamaktadır. VHD 17 ve VHD 1198

envanter numaralı iki adet cildin köşebentleri dendanlı olup VHD 29 ve VHD 1189 envanter numaralı iki adet ciltte ise palmet formundan oluşmaktadır.

VHD 1527 envanter numaralı cildin sertab kısmı üç eşit parçaya bölünerek altınla dar ve uzun çerçeve yapılmıştır.

VHD 17, VHD 29, VHD 1189, VHD 1527 ve VHD 1689 envanter numaralı ciltlerde zencerek kullanılırken VHD 1198 envanter numaralı cildin ise zencereği yapılan tamirattan dolayı görünememektedir.

VHD 17 ve VHD 1527 envanter numaralı ciltlerde 'S' zencerek yer alırken, VHD 29, VHD 1189 ve VHD 1689 envanter numaralı dört adet ciltte ise muhtelif bitkisel formdaki motifin ardışık basılmasıyla yapılmıştır.

VHD 1527 ve VHD 1689 envanter numaralı iki adet cildin bezemesinde altın kullanılırken, VHD 17, VHD 29, VHD 1189 ve VHD 1198 envanter numaralı dört adet cildin bezemesi soğuk bırakılmıştır.

5. Karşılaştırma

VHD 1189 envanter numaralı '*el-Mülabbas*' adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi (bk. resim 17) Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesindeki 05 Ba 1486 envanter numarası ile kayıtlı '*Camiü'l-Fusuleyn*'in⁴⁰ (bk. resim 18) ve Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 1078 envanter numarası ile kayıtlı (bk. resim 19) yazma eserin cildindeki şemse ile aynı karakterdedir.

⁴⁰ Savaş Maraşlı, "Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi", *İstem* 9 (Aralık 2007), 235.

Resim 17. *Vabid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi VHD 1189 el-Mülâhhas'ın şemse bezemesi (solda)*

Resim 18. *Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi 05 Ba 1486 Camiü'l-Fusuleyn'in şemse bezemesi (ortada)*

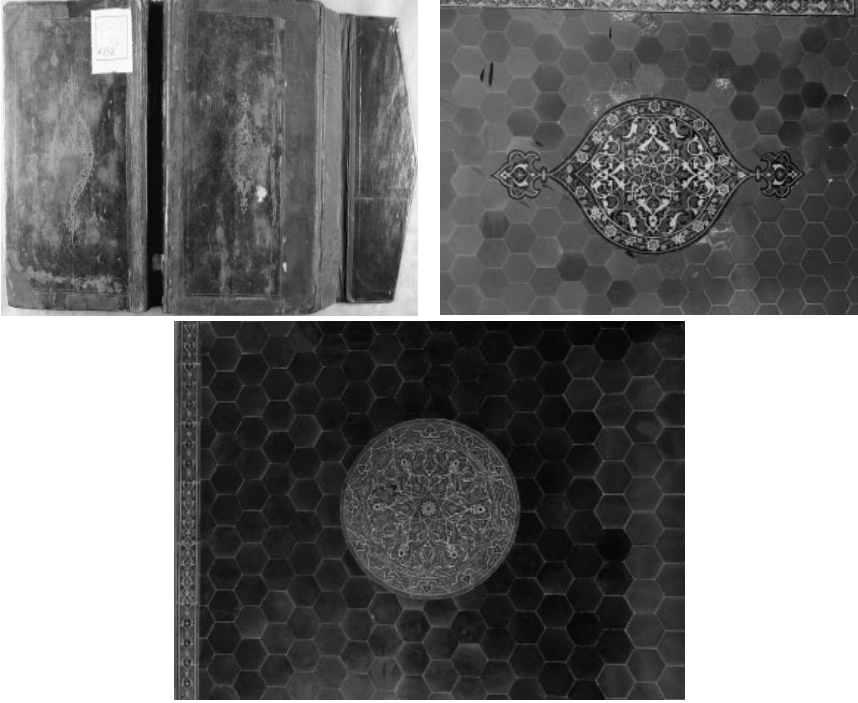
Resim 19. *Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi 1078 envanter numaralı cildin şemse bezemesi (sağda)*

VHD 1198 envanter numaralı '*Divan-ı Kelim*' adlı yazma eser cildinin şemse bezemesi Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonundaki 1359 envanter numarası ile kayıtlı ve 869/1465 tarihli *Tahrîru usûli'l el Hendese Li Uklidis*⁴¹ adlı yazma eser cildindeki şemse ve köşebent tasarımı ile aynı karakterde olup aynı koleksiyonun 1983 envanter numarası ile kayıtlı '*Şerhi kitâbi Sibeveyh*' adlı yazma eserin cildi ve kap içi bezemeleriyle de aynı tezyinî unsura sahiptir. VHD 1198, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 2775 envanter numarası ile kayıtlı *Serb-u Esmâillâbi'l-Hüsna*⁴² adlı yazma eser cildinin sol kap şemse tezyinatı ile aynı karakterdedir.

VHD 1689 envanter numaralı *Haşiye ale'l-Keşşaf*'ın sağ kap şemse bezemesi (bk. resim 20) Bursa Yeşil Türbe ve Yeşil Camii'nde bulunan çini pano üzerindeki şemse ve daire kompozisyonları ile aynı temel üzerine kurulanmıştır (bk. resim 21-22).

⁴¹ Banu Yanık, *Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 87, 53.

⁴² Fazilet Dülger, *Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cilt Örnekleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 131.

Resim 20. *VHD 1689 Haşîye ale'l-Keşşaf'ın sağ kap şemse bezemesinden detay.*

Resim 21. *Bursa Yeşil Türbe çini pano üzerindeki şemse kompozisyonundan detay.*

Resim 22. *Bursa Yeşil Camii çini pano üzerindeki kompozisyonundan detay.*

Sonuç

Türk cilt sanatı tarihsel süreç içerisinde devrin tezyinat anlayışıyla paralel gitmiş ve kendine has tekniklerle de bezenerek ayrı bir sanat kolu olmuştur. Selçuklu Dönemi'ndeki geometrik tezyinatlı ciltler XIII. ve XIV. yüzyıllarda yerini yavaş yavaş bitkisel motiflere bırakmış ve Fatih Devri ile birlikte Baba Nakkaş'ın stilize çiçek motifleri kitap sanatlarında çokça tercih edilen bezeme unsuru olmuştur.

Hatayi grubu çiçek motifleri ve rûmî kompozisyonlar irice tasarlanmıştır. Şemse biçimleri beyzî formda ve dilimli yapılmış, şemsenin alt ve üst kısımlarına eklenen salbekler de 1/2 simetrideki rûmî motiflerle oluş-

turulmuştur. Köşebentler; şemsenin 1/4'ü kullanılarak içleri bitkisel ya da rûmî motifleriyle tezyin edilmiştir. Kap içleri ekseriyetle katı' tekniği ile icra edilmiş ve 1/4 simetrideki rûmî motifleriyle oluşturulmuştur. Bu dönem ciltlerinde hayvan tasvirli kompozisyonlar da katı' tekniğinde kap içlerinde yer alırken katalogda ele alınan örneklerde bu tasarıma rastlanılmamıştır.

İncelenen altı adet cildin şemse bezemeleri ve zencerek tipolojileri Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ndeki cilt üslubunun devamını göstermektedir. Şemse biçimlerinin dilimli ve beyzî formda yapılması, rumi ve iri çiçek desenleriyle kompozisyonların oluşturulması Fatih Devri ciltlerinde görülen tezyinî unsurlar olup Klasik Dönemin hazırlayıcısı konumundadır.

Katalogdaki ciltlerin üç adedi için tarih bilgisi yer alırken diğer üç eser içinse herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Tarih kaydı bulunmayan ciltler, tezyinat özellikleri açısından değerlendirilmiş ve Fatih Devri cilt tezyinatına sahip olduklarından kataloğa dâhil edilmiştir. Tarihi belli olmayan yazma eserlerin hattına ya da tezhibine bakıldığında hangi döneme ait olduğunu saptamak cildine nazaran kolaydır fakat kitabın değişebilen parçası cildi olduğundan ve rahatlıkla da sökülüp başka bir esere takılabileme ihtimalinden dolayı istinsah tarihi ile cildin tezyinatının birbirleriyle uyumadığı örnekler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı ciltler için kati bir suretle tarihlendirme yapmanın da güç bir durum olduğunun altını çizmek isteriz.

Beylikler Dönemi'nden sonra Fatih Devri'nde Osmanlı cilt üslubunun nasıl oluştuğu ve Klasik Dönemin stilize çiçek desenlerine geçişin nasıl sağlandığını görebilmek adına katalogdaki ciltlerin mevcudiyeti önem arz etmektedir. Dikkatimizi çeken husus XV. yüzyıldaki bezemeler her ne kadar nebatî formlardan oluşmuş olsa da aslında hepsinin geometrik bir alt yapı üzerine kurgulandıkları anlaşılmıştır.

Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 3286 adet yazma eserden altı adet Fatih Devri'ne ait cilt tespit edilmiş ve gerek süslemeleri gerekse de malzeme ve teknik bağlamda değerlendirmeleri yapılmıştır. Klasik sanatlarımızın tüm şubeleri ayrıntılı olarak tetkik edildiyse de cilt sanatı için durum aynı değildir. Bu sahadaki çalışmaların artması ayrıca hem yurt içi hem de tüm İslâm coğrafyasındaki yazma eser ciltlerinin incelenmesiyle bir bütünü daha iyi görecek ve gerekli tasniflemelerle birlikte terminoloji

problemlerinin önüne geçileceği ve İslâm sanatındaki tezyinatın ilerleme safhalarının da daha iyi kavranacağı düşüncesindeyiz.

Kaynakça

- Arıtan, Ahmet Saim. *Karamanoğulları Cild Sanatı*. Konya: 2008.
- Aslanapa, Oktay. "Osmanlı Devri Cild Sanatı". *Türkiyemiz Dergisi* 38 (Ekim 1982), 12-17.
- Aşıcı, Seher. *Fatih Devri Tezhip Üslubu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, 2007.
- Aşıcı, Seher. "Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih". *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. 301-319. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Binark, İsmet. "Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı". *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*. 36 (Ekim 1965), 985-996.
- Binark, İsmet. "Tezhip Sanatı ve Kitapçılık Tarihimizde Fatih Devri Tezhipleri". *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*. 75 (Ocak 1969), 220-233.
- Boydak, Fatma Şeyma. "Fatih Devri Cild Sanatı". *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III* (12-15 Mayıs 2016). ed. Ümit Güneş. 223-236. İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2016.
- Çağman, Filiz. "Baba Nakkaş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/369-370. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çakmak, Yasin. "Manisa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Erken Osmanlı Dönemine Ait Cilt Örnekleri". *İstem*, 37 (Haziran 2021), 71-102.
- Çelik, Ali. "Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi ve Temel İslâm Bilimleri İle İlgili Bazı Yazma Eserler". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, (2000), 15-26.
- Çetin, Atilla. "Mehmed Emin Vahid Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/468-469. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Çiğ, Kemal. *Türk Kitap Kapları*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1979.
- Derman, Fatma Çiçek. "Tezhip". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/65-68. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Dülger, Fazilet. *Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cilt Örnekleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Eğilmez, Mustafa. "Tarihi Yönüyle Kütahya Mutasarrıfı Mehmed Emin Vahit Paşa". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, (2001), 553-562.

- Erünsal, İsmail. E. "Vahid Paşa Kütüphanesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/437-438. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Erünsal, İsmail. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Ersoy, Ayla. "Fatih Devri Tezhipleri". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu VII*, (Aralık 2003), 220-233. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2003.
- Güler, Semra. "Kütahya Ulu Cami'nin Hüsn-i Hat Yazıları". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 68 (Nisan 2021), 271-291.
- İnalcık, Halil. "Mehmed II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/395-407. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İşmen, Habib. *Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Fatih Devri Ciltleri*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanatta Yeterlik Tezi, 1994.
- Karabulut, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum". *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2016), 49-65.
- Kazan, Hilal. *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2010.
- Khalili, Nasser David vd. (1996). *Lacquer Of The Islamic Lands*. United Kingdom: Azimuth Editions and Oxford University Press, 1996.
- Maraşlı, Savaş. "Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi". *İstem*, 9 (Aralık 2007), 221-236.
- Mesara, Gülbün. "Türk Sanatında İnce Kağıt Oymacılığı (Kat'ı)". *Türkler Ansiklopedisi*. Ed. Hasan Cemal Güzel. 12/323-327. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Oral, Fatma Zehra. *Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Ciltler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Özen, Mine Esiner. *Türk Cilt Sanatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Raby, Julian - Tanındı, Zeren. *Turkish Bookbinding in the 15th Century*. London: Azimuth Edition Press, 1993.

- Tanırdı, Zeren. "Türk Cild Sanatı (Kitap Kapları)". *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*. 421-430. Ankara: Kültür Yayınları, İş-Türk Limited Şirketi, 1. Baskı, 1993.
- Tanırdı, Zeren. "Türk Sanatında Kitap". *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu*. 9-30. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2012.
- Tanırdı, Zeren. "Sultan II. Murad'ın Kitapları ve Portreleri". ed. İsmail Yaşayanlar. *Sultan II. Murad ve Dönemi*, 169-181. Bursa: Gaye Kitapevi, 2015.
- Tayanç, Muin Memduh. *Fatih ve Güzel Sanatlar*. İstanbul: Kemal Matbaası, 1953.
- Uran, Ahmet Taylan. *Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Uzunçarşılıoğlu, İsmail H. *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1932.
- Ünver, Süheyl. *Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1958.
- Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, "Kütüphanemizin Tarihçesi". Erişim 16 Mayıs 2021. http://www.vahitpasa.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3
- Vikipedi, Erişim 14. Haziran. 2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Emin_Vahid_Pa%C5%9Fa
- Yanık, Banu. *Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Zor, Züleyha. "Türk-İslam Kitap Sanatında Lâke Cilt Tasarımları". *Osmanlıdan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat*. 625-640. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.